

Az I. és II. múlt idő funkciói a baskíriai mariban

SAYPASHEVA ANASTASIA

1. Bevezetés. Írásom a mari nyelv keleti nyelvjárásának egyik alnyelvjárásával foglalkozik. Ennek megnevezését illetően egy kis nehézségbe ütköztem, mivel az egyes kutatók birszki alnyelvjárásnak, mások pedig miskinói alnyelvjárásnak nevezik. Iszanbajev 1978-ban megjelent *Влияние татарского языка на надежную систему восточно-марийских говоров* című tanulmányában birszki és miskinói alnyelvjárásról beszél (ISZANBAJEV 1978: 176–177), 1989-ben megjelent *Марийско-тюркские языковые контакты* című könyvében pedig csak a birszki alnyelvjárásról olvashatunk (ISZANBAJEV 1989: 31). Ennek az alnyelvjárásnak fonetikai és morfológiai sajátosságairól Apszatarova 1999-ben megjelent, *Мишкинский говор в системе диалектов марийского языка. Фонетико-морфологическая характеристика* című disszertációjában olvashatunk (APSZATAROVA 1999). Apszatarova disszertációjának a címében is a miskinói alnyelvjárás szerepel. Az általam kutatott alnyelvjárást Oroszországban, Baskíriában, a miskinói járásban (mari nyelven miskani járás) beszélik, így a kutatók véleményét és az adatközlőim lakóhelyét is figyelembe véve emellett döntöttem.

Ezzel az alnyelvjárással eddig kevesen foglalkoztak. A nyelvészeti kutatások hiánya indított engem arra, hogy anyanyelvjárásommal behatóbban foglalkozzam, és saját gyűjtésen alapuló múltidő-korpuszt hozzak létre. Doktori disszertációm alaptémája ugyanis a baskíriai mari múlt idők rendszerének és funkcióinak a vizsgálata. Jelen dolgozatomban a szintetikus, szemtanúsági (Bereczki terminológiájával I. múlt idő, vö. BERECKZI 1990: 54–56, 2002: 88–98), ill. a szintetikus nem szemtanúsági (Bereczki terminológiájával II. múlt idő) múlt idő funkcióit vizsgálom. A doktori témám a funkcionális mellett areális-tipológiai (mikrotipológiai) megközelítést is tartalmaz, mivel a vizsgált jelenségkörben a Volga–Káma–Belaja-vidék nyelvei között számos hasonlóság figyelhető meg.

E tanulmányom közvetlen célja, hogy anyanyelvjárásom I. és II. múlt idejű alakjait funkcionális közelítésben vizsgáljam, és összehasonlítsam eredményeimet a szakirodalom korábbi múltidő-leírásaival.

1.1 A korpuszom jellege. Korpuszom leíró és nyelvjárási jellegű, a keleti nyelvjárásterület miskani alnyelvjárásából származik.

Több mint négy éve folyamatosan gyűjtöm a nyelvi korpusz anyagát Miskan járásban, azon belül Izmar, Tynbaj, Csoraj, Sokaza, Püncser, Utynbaj, Toktar és Kuljcsubaj nevű falvakban. Most már több mint tizenöt órányi hangfelvételem, valamint több mint 20 adatközlőm van.

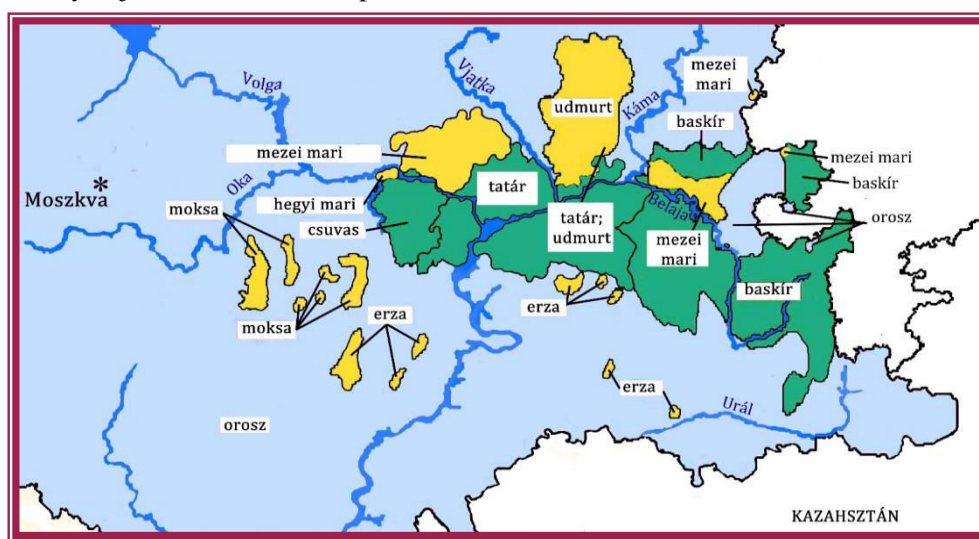
Az általam kutatott témákhoz ún. spontán adatgyűjtést (nem kérdőíves, nem előre elhatározott tartalmú kérdéseken alapuló beszélgetés stb.) végeztem. Ennek két oka van: A. A múlt idők használatának és funkcióinak vizsgálatához nehéz lenne kérdőíves vagy ehhez hasonló célzott anyaggyűjtést végezni, a jövőben

azonban ennek ellenére tervezek kérdőíves vizsgálatokat is, a megfelelő kérdőíves problémák lehetőleg optimális megoldásával; B. Az volt a célom, hogy minél autentikusabb, hitelesebb korpuszból dolgozhassak, amelyen a megfigyelői paradoxon elkerülését, a feladatok, tesztek esetleges befolyásoló hatásának elkerülését értjük.

1.2 A mari nyelvterület és a miskinói mari alnyelvjárás. A mari nyelvet két főnyelvjárásra lehet osztani: nyugatira és keletire. Bereczki Gábor 1990-ben megjelent *Chrestomathia Ceremissica* című könyvében az általam kutatott nyelvjárásokról a következőket olvashatjuk: a keleti dialektuson belül van a mezei és vjatkai-ufai nyelvjárás, a vjatkai-ufain belül pedig értelemszerűen vjatkai és ufai. (BERECZKI 1990: 11–15). Nyilvánvaló hogy a miskinói eszerint az ufaiba tartozik.

Baskíriában található marik széles körben elterjedt nézet szerint a XVI. század óta az erőszakos hittérítés elől, az akkori Mariföldről menekültek a mai Baskíria területére.

A 2010. évi népszámlálási adatok szerint Mariföldön 290 863, Baskírföldön 103 658, Kirovi területen pedig 29 598 mari él. A marik aránya a 2010. évi népszámlálási adatok szerint: Mariföldön 43,9%, Baskírföldön 2,6%, a Kirovi Területen pedig 2,3%. A baskíriai marik nagy tömbben élnek a miskinói (a többi nemzetiséghez képest a lakosság 69,3%) és a kaltaszi (47,0%) járásban. A teljes mari nyelvjárás-területet a térkép szemlélteti.

A mari nyelvjárás-terület térképe (Pomozi –Karácsony 2013 nyomán)

2. A mari múlt idők megjelenése mari grammatikákban. Különböző mariföldi mari és nem mari, ill. orosz, német, balti német, magyar és finn tudósok foglalkoztak a mari múltidőrendszerrel. A múlt időről az első megjegyzéseket egy vélhetően ukrán származású nyelvtudós, Pucek-Grigorjovics 1775-ös nyelvtanában olvashatjuk (PUCEK-GRIGORJOVICS 1775: 80–94). Pucek-Grigorjovics után a mari

múltidőrendszerrel Albinszkij, Castrén és Wiedemann foglalkoztak (ALBINSZKIJ 1837: 43–59; CASTRÉN 1845: 38–49; WIEDEMANN 1846: 135–136, 163–165). Viszont az első, viszonylag pontos, máig is helytálló múltidő-ábrázolást Beke Ödön 1911-ben megjelent *Cseremis nyelvten* című könyvében találhatjuk (BEKE 1911: 317–336, 357–362, 370–372, 378–380). A múlt idő teljes és részletes bemutatásával Bereczki Gábor foglalkozott, akinél a *Chrestomathia Ceremissicaban* a múltidők funkcióinál a szemtanúságról is olvashatunk (BERECZKI 1990: 54–56). Bereczki a mari múlt idők funkcióinak kérdésein kívül még foglalkozott a mari múlt idők történeti kérdéseivel is (BERECZKI 2002: 88–98). Bereczkin kívül a mari múlt idők történeti kérdéseivel a mari kutató Ivanov is foglalkozott (IVANOV 2000: 63–72). Legrészletesebben Ucsajev és Galkin mariföldi kutatók írtak a mari múlt idő használatáról és funkcióiról (GALKIN 1961: 183–197; UCSAJEV 1985: 43–55). Legújabban a mari múltidőrendszerről Pomozi mari-magyar nyelvhasználatában olvashatunk a részleges szemtanúsági szembeállítással, ill. az evidencialitás problémakörével együtt (POMOZI 2002: 34–35, 50–52, 2014: 90–96).

3. A mari múltidőrendszer strukturális (tipológiai) magyarázata. Bereczki Gábor a *Chrestomathia Ceremissicaban*, amely 1990-ben jelent meg, a mezei mari nyelvre jellemző két konjugációról és hat múlt időről írt, amit én leegyszerűsítve négyként fogok kezelni. Szerkezeti szempontból két szintetikus és négy analitikus múlt idejű ragozási sor van. A két szintetikus múlt időt Bereczki I. és a II. múltnak, az első két analitikus múlt időt a III. múlt idő szemtanúsági és nem szemtanúsági ragozásának, a második két analitikus múlt időt pedig a IV. múlt idő (régmúlt) szemtanúsági és nem szemtanúsági ragozásának nevezte (BERECZKI 1990: 54–56, 2002: 88–98). Az I. múlt idővel kapcsolatban a két konjugáció létét nem szabad figyelmen kívül hagyni, mert tőle függ a múlt idő jele. Az I. múltidő jelei: *i* (jésített hang) és *š*, ha az első konjugációhoz tartozó igék *l*-re vagy *n*-re végződnek, akkor ezek a mássalhangzók jésülnek. A második konjugáció jele *š*, amely segítségével mind a két múlt idő tagadó alakjait képezik. Példák: *tol'am* 'jöttem', *iləš'am* 'éltem', *š'am tol* 'nem jöttem', *š'am ile* 'nem éltem', tehát a tagadást az önálló, időjeles, személyragozott tagadó ige+igető szerkezet fejezi ki. A II. múltidő képzője *ən*, *en*. A II. múlt idő képzése úgy történik, hogy a határozói igenév *-ən*, *-en* képzője után jönnek a személyragok. A tagadó alakot úgy képezzük, hogy az ige határozói igenévi alakja után tesszük a létige jelen idejű tagadó alakjait: *tolənam* 'jöttem', *ilenam* 'éltem', *tolən oməl* 'nem jöttem', *ilen oməl* 'nem éltem'. Az I. és a II. összetett múlt jelen idejű ragozott főigéből és nem ragozott segédigéből jön létre. Az I. összetett múlt segédigéje időjeles eredetű, a II. összetett múlt segédigéje pedig igenévi eredetű. Az I. összetett folyamatos múlt idő képzésében az ige jelen idejű személyragos alakja után jön a létige I. múlt idejű Sg.3. személyű alakja: *ə'le*. A tagadó alakot úgy hozzuk létre, hogy a jelen idejű tagadó alak után tesszük az *ə'le* létigét. Példák az I. összetett folyamatos múlt időre: *tolam ə'le* 'jöttem', *ilem ə'le* 'éltem', *om tol ə'le* 'nem jöttem', *om ile ə'le* 'nem éltem'. A II. összetett folyamatos múlt idő annyiban tér el az I.-től, hogy *ə'le* létige helyett *ulmaš*, *ələn* vagy *lijən* segédige használatos. A tagadó alakokban is ezeket használjuk a

tagadott ige után. Példák: *tolam ulmaš* 'jöttem', *ilem ulmaš* 'éltem', *om tol ulmaš* 'nem jöttem', *om ile ulmaš* 'nem éltem'. Az I. és a II. régmúlt a II. múlt idő ragozott alakjából és nem ragozott segédigéből épül. Az I. régmúlt segédigéje értelemszerűen időjeles eredetű, a II. régmúlté pedig igenévi eredetű. Az I. régmúlt és a II. régmúlt, amelyek II.múlt idő személyragozott alakjaiból és az utánuk kitett főntebb ismertetett létigei és segédigei alakokból állnak, az I. régmúltnál *əl'e*-t, a II. régmúltnál *ulmaš*, *ələn* vagy *lijən* találunk. A tagadásnál a II. múlt idő tagadott alakjai után tesszük ki a létige említett igenévi formáit. Példák az I. és a II. régmúlt: *tolənam əl'e/ ulmaš* 'jöttem', *ilenam əl'e/ ulmaš* 'éltem', *tolən oməl əl'e/ ulmaš* 'nem jöttem', *ilen oməl əl'e/ ulmaš* 'nem éltem'. A látszólagos párhuzamosságok oka a grammatikai evidencialitás mint kategória megléte. Az eredeti időjeles alakok általában a szemtanúsági (witnessed), az eredetileg igenévi eredetű időjelet tartalmazó alakok pedig túlnyomó többségben a nem szemtanúsági (non-witnessed) formák. Pomozi ezeket a szembenállásokat táblázatosan szemlélteti oly módon, hogy alapvetően háromszor két múlt időt különít el, és ezen belül különbözteti meg a szemtanúsági (I.) és nem szemtanúsági (II.) alakokat, miközben mindezeket a tipológiailag azonos felépítésű magyar történeti múlt időkkel is összeveti (POMOZI 2002: 34, 2014: 92).

	I. múlt a mari alak szemtanúsági		II. múlt mari nem szemtanúsági	
	MARI	MAGYAR	MARI	MAGYAR
Sg1	<i>mijašəm</i>	<i>menék</i>	<i>mijenam</i>	<i>mentem</i>
Sg2	<i>mijašəč</i>	<i>menél</i>	<i>mijenat</i>	<i>mentél</i>

	I. összetett múlt a mari alak szemtanúsági		II. összetett múlt mari nem szemtanúsági	
	MARI	MAGYAR	MARI	MAGYAR
Sg1	<i>mijem əl'e</i>	<i>megyek vala</i>	<i>mijem ulmaš</i>	<i>megyek volt</i>
Sg2	<i>mijet əl'e</i>	<i>mész vala</i>	<i>mijet ulmaš</i>	<i>mész volt</i>
	I. régmúlt a mari alak szemtanúsági		II. régmúlt mari nem szemtanúsági	
	MARI	MAGYAR	MARI	MAGYAR
Sg1	<i>mijenam əl'e</i>	<i>mentem vala</i>	<i>mijenam ulmaš</i>	<i>mentem volt</i>
Sg2	<i>mijenat əl'e</i>	<i>mentél vala</i>	<i>mijenat ulmaš</i>	<i>mentél volt</i>

**A mari múltak közötti strukturális tipológiai egyezés a mari evidencialitás jelölésével
(POMOZI 2014: 92) nyomán**

3.1 A múlt idők szerkezete más nyelvekben. A mari múltidőrendszer tipológiai felépítése (időjeles és igenévképzős múltak párhuzama, főige ragozódik, segédige pedig nem) a finnugor nyelvek közül különösen egyes Volga–Káma vidéki nyelvekkel mutat rokonságot, míg más finnugor nyelvektől (pl. balti finn nyelvek) pedig eltérést mutat. Például a szerkezetileg hasonló komi-zürjén és

udmurt múltidőrendszer a mari múltidőrendszerrel minden tekintetben mutat egyezéseket. A komi és az udmurt párhuzamok összeállításához Rédei Károly (RÉDEI 1978: 79–85) és Kozmács István (KOZMÁCS 1998: 28–29, 66–68) könyvét használtam. A komiban és az udmurtban is az I. múlt idő (itt Bereczki terminológiáját használom) eredeti igeidő jellel, a II. múlt idő pedig igenévi eredetű jellel van képezve. A mari analitikus alakoknak megfelelő alakok is megvannak mind a két nyelvben, és hasonlóképpen a főigék ragozódnak, a segédigék viszont nem. A mari múltidőrendszertől csak annyiban térnek el, hogy a komiban és az udmurtban több analitikus múlt idő van. Azaz időjeles eredetű jellel képzett múlt idejű igéből és segédigéből, szintén jövő idejű igéből és segédigéből is lehet létrehozni analitikus alakokat. A történeti magyar múltidőrendszer is hasonló volt ennek a három nyelvnek a múltidőrendszeréhez (amit a fenti táblázatok is szemléltetnek). (Zárójelben érdemes megjegyezni, hogy az evidencialitás mint grammatikai kategória az obi-ugor nyelvekből is kimutatható, vö. CSEPREGI 2014.) Miközben a mari nyelv és a három említett finnugor nyelv között ezeket az egyezéseket találjuk, ugyanakkor egyes germán és neolatin nyelvekkel szemben komoly tipológiai eltéréseket figyelhetünk meg. Az eltérés lényege, hogy az indoeurópai nyelvek (pl. német, francia, olasz) analitikus alakjain belül nem a főige, hanem a segédige ragozódik. Az indoeurópai nyelvek (elsősorban germán nyelvek) hatására a finn nyelvben és az észti nyelvben, sőt más kis balti finn nyelvekben is hasonló szerkezetű analitikus múlt idők alakultak ki (HAKULINEN 1941: 224–225; HUTTERER 1986: 365–366; KARLSSON 1994: 125–126).

4. Az I. és a II. múlt funkcionális vizsgálata

4.1 Időjelölés. A baskíriai mari I. és II. múlt idő funkcióinak bemutatása előtt tekintsük át a mariföldi kutatók leírásait az I. és a II. múlt idő funkcióiról.

Galkin 1961-ben megjelent, *Современный марийский язык. Морфология* című könyvében az I. múlt idő funkcióiról azt olvashatjuk, hogy olyan múltról van szó, amely nemrég történt a beszéd idejéhez képest és/vagy a jelenhez képest. A II. múlt idővel a jelenhez képest olyan korábbi cselekményt fejezünk ki, amelynek valamilyen hatása (eredménye) érződik a jelenben. Az ilyen fajta múlt időt Galkin indikatívnak nevezi, amelyet a hétköznapi beszédben és az újságokban használnak. Azon kívül a II. múlt idő folklórbeli használatáról is olvashatunk nála. Az I. és a II. múlt idővel kapcsolatban nem hagyja figyelmen kívül a szemtanúság kérdését sem, amelyről később bővebben fogok szólni (GALKIN 1961: 183–197).

Az 1985-ben megjelent *Марий йыме с.* könyvben Ucsajev Galkinnál is részletesebben foglalkozik a mari múlt idő használatával és funkciójával. Az ismétlések elkerülése érdekében csak azokat a funkciókat ismertetem, amelyek nem szerepeltek Galkin leírásában. Az I. múlt idő jelölheti a közeli jövő időt is, amely egyből a beszédidő után fog történni. A másik, jövővel kapcsolatos jelentése ennek a múlt időnek az, hogy olyan cselekvést jelöl, amelyről a beszélő gúnyosan azt állítja, hogy nem fog megtörténni. A II. múlt idő (кокымшо эртыше жап) olyan cselekvést jelöl, amelyet a beszélő majdnem elfelejtett, de a beszéd idején hirtelen eszébe jutott (UCSAJEV 1985: 43–55).

4.2 Grammatikai evidencialitás. A mari múltidőrendszer alapvető funkciói közé tartozik az evidencialitás kifejezése, a misikinói mari élőbeszédben ez ma is fontos, amelyet saját kutatásaim is igazolnak.

Az evidencialitás grammatikai kategória, a mondatban közölt információ megszerzési módjának, forrásának kifejezésére szolgál (l. pl. AIKHENVALD 2004: 25–42, 66). Meg kell azonban jegyezni, hogy a Szentkatolnai Bálint Gábor már a 19. század végén írt a jelenségről, tatár nyelvtanában (SZENTKATOLNAI 1877: 3–5). A mari evidencialitás kétosztatú (*two choiced evidence*), azaz a saját tapasztalat (többféle lehetséges érzékelésmód) megvalósulása (morfológiai szempontból I. múlt idő) áll szemben a nem tapasztalattal, vagy a saját tapasztalat szempontjából irrelevánsal (morfológiai szempontból II. múlt idő).

A következőkben az I. és a II. múlt idő funkcióit külön-külön fogom bemutatni. A funkciók mellé teszem az általam gyűjtött, glosszázott példákat, valamennyi példamondat funkcióihoz külön magyarázatot is fűzök.

5. Az egyszerű mari múlt idők funkcionális összevetése

5.1 Az I. múlt idő

1) Az I. múlt idő élőbeszédben használatos, és általában közelmúltbeli eseményekre utal.

(1)

<i>teŋgeče</i>	<i>sa</i>	<i>kuva-m</i>	<i>už-um.</i>
tegnap	ez	nő-ACC	lát-1SG.PST1.WTN

’Tegnap láttam ezt a nőt.’

Az (1) mondatban időhatározó is utal arra, hogy az esemény a közelmúltban történt.

(2)

<i>pört-läk-əm</i>	<i>erəkt-əš-əč,</i>	<i>kočoš-lak-əm</i>
ház-PL-ACC	takarít-PST1.WTN-2SG,	étel-PL-ACC

əšt-əš-əč.
csinál-PST1.WTN-2SG
’Házat takarítottál, ételt készítettél.’

Ebben a mondatban pár órával korábban történő eseményről van szó.

(3)

<i>unuka-žə-m</i>	<i>konδ-oš.</i>
unoka-3PxSG-ACC	hoz-PST1.WTN.3SG

’Az unokáját hozta.’

Az adatközlő pár nappal korábbi eseményt beszélt el.

2) A mondat régi történetet mesél. Olykor a régebbi történésre utalást időhatározó is kifejezi, de ez nem kötelező.

(4)

<i>ožno</i>	<i>ərzeze-m</i>	<i>γoδom</i>	<i>uškal-əm</i>
régén	fiatal-1PxSG,	-kor-POST	tehén-ACC

onž-oš-om.

néz-PST1.WTN-1SG

'Régen fiatal koromban teheneket gondoztam.'

Régen történt cselekvés leírását látjuk ebben a mondatban. A cselekmény fontossága és a beszélő személyes viszonya itt nyilvánvaló, mert a mondat a beszélő élettörténetének egy részét foglalja magába.

(5)

keņež-lan bara urem-lak-əm əšt-aš tünäl'-əm.

nyár-DAT aztán utca-PL-ACC csinál-INF kezd.PST1.WTN-1SG

'Nyáron aztán kezdtem az utakat építeni.'

Ez húsz évvel korábban, azaz régen történt. Használatának oka megegyezik a

(4) mondattal.

(6)

söräs-äš, ol'as-aš mij-əš-na ž'əŋgaj den.

kér-INF, beszél-INF megy-PST1.WTN-1PL sógornő vel

'A sógornőmmel mentünk beszélni, megkérni (a menyasszonyt).'

A (6) mondatban is régen történt cselekményről van szó.

3) A korpuszomból eddig 395 I. múlt idejű példát dolgoztam fel, ezek közül 354 példa egyértelműen szemtanúsági (eye-witnessed) volt, azaz a beszélő közvetlenül, saját tapasztalata (látás, hallás és egyéb érzékelés, pl. ízlelés, szaglás) révén jutott az információhoz.

(7)

törzä-m čijalt-əš-əm šaŋge.

ablak-ACC fest-PST1.WTN-1SG nemrég

'Nemrég festettem az ablakot.'

Ebben a mondatban azt látjuk, hogy az adatközlő a cselekvő. Itt nem kérdéses az információ forrása.

(8)

bara paspərt-əm kəčal-na.

után személyi-ACC keres.PST1.WTN-1PL

'Utána személyit kerestünk.'

Az előző mondatban a beszélő részese volt a cselekvésnek, ezért itt teljesen nyilvánvaló a szemtanúság megléte.

(9)

təj pəras-əm pört-öš purt-uš-uč.

te macska-ACC ház-ILL bevisz-PST1.WTN-2SG

'Te bevitted a macskát a házba.'

A (9) mondatban a beszélő saját szemével látta az eseményt.

(10)

pəlašköröš-öm pəžəkt-en šənd-əš baršəm.

fülbevaló-ACC akaszt-CVB ültet-PST1.WTN.3SG. aztán

'Aztán a fülére akasztotta a fülbevalót.'

A (10) esetében is szemtanúja volt az információközlő az eseménynek.

4) Amint Ucsajev is megállapította az I. múlt idő alakja jelölhet a beszédidőhöz képest közvetlen közeli jövőt is.

(11)

ənde üj-üm pəš-š-əč kən bse.

majd olaj-ACC tesz-PST1.WTN-2SG ha kész

'Ha teszel [tkp. tettél] majd rá olajat, kész lesz.'

A (11) mondatban olyan teljesítendő esemény látható, amelynek a megvalósulása evidens a beszélő számára.

5.2 A II. múlt idő

1) A II. múlt leíró jellegű. Legtöbbször tájleíráskor és mindennemű más leíráskor használatos.

(12)

nölpöšudo poš-en.

disznóparéj szaporodik-PST2.UWTN.3SG

'A disznóparéj megszorodott.'

A (12) mondat részlet egy tájleírásból.

(13)

tače lum šuko lum-un, biča δek

ma hó sok esik-PST2.UWTN.3SG, istálló hoz.POST

korno-m petər-en.

út-ACC betakar-PST2.UWTN.3SG

'Ma sok hó esett, az istállóig betakarta az utat.'

A (13) mondatban is egy tájleírást láthatunk.

(14)

šüyärlä-šte šorok-lak šalan-en

temető-INESS bárány-PL oszlik-CVB

pət-en-ət.

befejeződik-PST2.UWTN-3PL

'A temetőben a bárányok szétszéledtek.'

A (14) elbeszélő-leíró részben előforduló mondat.

2) A mondat nagyon régi történetet mesél, amely akár a történelmi múltba is visszavezethető. Megfigyelhető az információ általános, személyhez nem kötött jellege.

(15)

pakča jeməž-əm, pasu jeməž-əm kočk-on-ot.

kert bogyó-ACC, mező bogyó-ACC eszik-PST2.UWTN-3PL

'Kert bogyóit, mező bogyóit ették.'

Régen történhetett, éhínség idején, más ennivalójuk nem volt, én viszont nem is lehettem ott, személyes evidenciális élményhez egyáltalán nem is kötődhet.

(16)

kuɣu kuva izi kuva totar-lak-ən lij-ən
 nagy feleség kis feleség tatár-PL-GEN van-PST2.UWTN.3SG
ožno.
 régen

‘Régen a tatároknak nagy és kis feleségük [idősebb és fiatalabb feleségük] volt.’

Ebben a mondatban a Galkinnál olvasott folklórbeli használatát (narratív funkcióját) látjuk.

3) A korpuszomban feldolgozott 343 II. múlt idejű példám közül 313 példa egyértelműen nem-szemtanúsági (non eye-witnessed) volt, azaz a beszélő közvetett módon jutott az információhoz. A közvetett információ forrás lehet értesülés vagy következtetés. Azon belül az értesülés hallomásra és folklórra, a következtetés pedig az eredményre (amely megfigyelésen alapul) és okfejtésre osztható. Továbbá a hallomás másodkézből és harmadkézből származhat (PALMER: 1986, WILLET: 1988).

(17)

maj imne sör den il-en-am kum keče.
 én ló tej vel él-PST2.UWTN-1SG három nap

‘Három napig lótejből éttem.’

A beszélő másodkézből jutott az információhoz, azaz babaként szerepelt az eseményben, amelyről később kapta az értesülést.

(18)

kalak-əm pašt-en-ət küsen-əšk-əšt.
 kanál-ACC rak-PST2.UWTN-3PL zseb-ILL-3PxPL

‘A zsebükbe kanalat tettek.’

A (18) mondatban beszélő másodkézből szerezte az információt.

(19)

bestürlem pət-en-δan aj üdür-läk.
 változikCVB befejez-PST2.UWTN-2PL jaj lány-PL

‘Jaj, megváltoztattok a lányok.’

A (19) mondatban az adatközlő következtetésen keresztül szerezte meg az információt, a következtetése pedig a megfigyelésen alapul.

(20)

kəzt teve žel'e-ž-əm poč-on-at
 most íme dzsem-3PxSG-ACC nyit-PST2.UWTN.3SG.-is

ik baŋg-əm.

egy üveg-ACC

‘Most íme a dzsemet, egy dzsemesüveget kinyitott.’

A (20) mondatban beszélő csak a végeredményt látta, a nem szemtanúsági forma használatával éppen azt juttatja kifejezésre, hogy magánál a cselekvésnél nem volt jelen. Azaz itt is a következtetést látjuk mint az információ forrását.

Összefoglalás. Tanulmányomban a miskani mari nyelvjárás I. és II. múlt idejű igealakjainak a funkcióit vizsgáltam. A dolgozatom elején bemutatam az anyanyelvjárást, a korpuszom jellegét és a mari múlt idők megjelenését mari grammatikákban. Utána foglalkoztam a mari és más nyelvek múltidőrendszerének rövid, strukturális (tipológiai) összevetésével, amelynek a segítségével láthattunk bizonyos tipológiai eltéréseket és hasonlóságokat egyfelől a finnugor, másfelől a germán és neolatin nyelvek között. A dolgozatom központi részében szerepel az I. és a II. múlt idő funkcióinak leírása, amelyet számozott, glosszázott korpuszpéldákkal és magyar fordítással együtt közöltem. Az I. múlt időt általában élőbeszédben használják, és legtöbbször közelmúltbeli eseményeket jelölnek. A II. múlt idő pedig leíró jellegű, legtöbbször tájleíráskor és mindennemű más leíráskor (pl. folklórszövegekben) használatos. Az I. és a II. múlt idővel régebben történt eseményt is lehet jelölni. Ezeken a funkciókon kívül láthattuk az I. múlt idő eléggé következetes használatát a szemtanúság esetében, és a II. múlt idő használatát a nem szemtanúság esetében. Ezek a legfontosabb funkciók, amelyeket eddig fel tudtam dolgozni. Az evidencialitás kérdésének teljes feltárása (mivel nem mindig következetes a használat, továbbá vannak érdekes, az evidenciális választásokat befolyásoló modális szempontok is, ezek egy részéről általánosságban magyarul l. pl. KUGLER 2003), és további funkciók leírása kiegészítő kutatást igényel, amihez már nem elegendő csak az én falum mellett található falvak nyelvének, hanem (még) kiterjedtebb baskíriai gyűjtőmunkát kell folytatnom. Ezt a közeljövőben tervezem is.

Rövidítésjegyzék

ACC	accusativus, tárgyeset
CVB	converbum, határozói igenév
DAT	dativus, részeshatározó eset
GEN	genitivus, birtokos eset
ILL	illativus, <i>-ba/-be</i>
INESS	inessivus, <i>-ban/-ben</i>
INF	infinitivus, főnévi igenév
PL	pluralis, többes szám
POST	postpositio, névutó
PST1	időjeles eredetű múlt idő
PST2	igenévi eredetű múlt idő
SG	singularis, egyes szám
UWTN	unwitnessed, nem-szemtanúsági múlt
WTN	witnessed, szemtanúsági múlt

Kulcsszók: mari nyelv, múltidőrendszer, múlt idő funkciói, evidencialitás, Volga–Káma-vidéki nyelvi area

Hivatkozott irodalom

- AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. 2004. *Evidentiality*. Oxford University Press, Oxford.
- ALBINSZKIJ, A. D. 1837. *Черемисская грамматика*. Печатано въ университетской типографіи.
- APSZATAROVA, SZERAFIMA IVANOVNA 1999. *Мишкинский говор в системе диалектов марийского языка. Фонетико-морфологическая характеристика*. Йошкар-Ола.
- BEKE ÖDÖN 1911. *Cseremisz nyelvtan*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- BERECZKI GÁBOR 1990. *Chrestomathia Ceremissica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BERECZKI GÁBOR 2002. *A cseremisz nyelv történeti alakzata*. Kiadta a Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen.
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER 1845. *Elementa Grammatices Tscheremissae*. Ex Officina typographica J.Karsten, Kuopio.
- CSEPREGI MÁRTA 2014. Evidencialitás a hanti nyelvjárásokban. In: *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 99–109.
- GALKIN, IVAN SZTYEPANOVICS 1961. *Современный марийский язык. Морфология*. Марийское книжное издательство, Йошкар-Ола.
- HAKULINEN, LAURI 1941. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Kustannusosakeyhtiö otavan kirjapaino, Helsinki.
- HUTTERER MIKLÓS 1986. *A Germán nyelvek*. Gondolat kiadó, Budapest.
- ISZANBAJEV, N.I. 1989. *Влияние татарского языка на надежную систему восточно-марийских говоров*. СФУ. Вып.3.
- ISZANBAJEV, N.I. 1978. *Марийско-тюркские языковые контакты*. Марийское книжное издательство, Йошкар-Ола.
- IVANOV, IVAN GRIGORJEVICS 2000. *Кызытсе марий йылме. Фонетика*. Марий книга савыктыш, Йошкар-Ола.
- KOZMÁCS ISTVÁN 1998. *Удмурт кыл. Дышетскон книга*. Сэгед-Кечкемет.
- KARLSSON, FRED 1994. *Yleinen kielitiede*. Yliopistopaino, Helsinki.
- KUGLER NÓRA 2003. A meglepődés mint nyelvi-nyelvtani kategória. In: HAJDÚ MIHÁLY–KESZLER BORBÁLA szerk.: *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet–Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 174–80.
- PALMER, F. R. 1986. *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- POMOZI PÉTER 2002. *Cseremisz–magyar nyelvhasználat*. Budapesti Finnugor Füzetek 17. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest.
- POMOZI PÉTER–KARÁCSONY FANNI 2013. *Felnőtt vala egy édesz almafa... Régi stílusú népballadáink archaikus nyelvi vonásai*. (Poszterkiállítás, 12 tábla.)
- POMOZI PÉTER 2014. A magyar múltidőrendszer térben és időben az evidencialitás tükrében. In: FAZAKAS EMESE, JUHÁSZ DEZSŐ, T. SZABÓ CSILLA, TERBE ERIKA szerk.: *Tér, idő és kultúra metszéspontjai a magyar nyelvben. A 7. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus két szimpóziumának előadásai*. Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék–Nemzetközi Magyaraságtudományi Társaság, Budapest–Kolozsvár, 2014. 76–92.
- PUCEK-GRIGORJOVICS, VENJAMIN 1775. *Сочиненія принадлежащія къ грамматикъ черемискаго языка*. При императорской Академіи наукъ, Санктпетербургъ.
- RÉDEI KÁROLY 1978. *Chrestomathia Syrjaenica*. Tankönyvkiadó, Budapest.

- SZENTKATOLNAI BÁLINT GÁBOR 1877. *Kazáni tatár nyelvtanulmányok III. Kazáni tatár nyelvtan*. Az M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalában, Budapest.
- UCSAJEV, ZINOVIJ VASILJEVICS 1985. *Марий йылме*. Марий книга издательство, Йошкар-Ола.
- WIEDEMANN, FERDINAND JOHANN 1845. *Versuch einer Grammatik der tscheremissischen Sprache nach dem in der Evangelienübersetzung von 1821 gebrauchten Dialekte*. Franz Kluge, Reval.
- WILLET, THOMAS 1988. A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality. *Studies in Language*, 12.

SAYPASHEVA ANASTASIA

saypasheva@gmail.com

ELTE BTK

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Uráli nyelvészet és nyelvek doktori alprogram

Comparison of the functions of 1st and 2nd past tenses in Bashkirian Mari

The Mishkino dialect of Bashkirian Mari language is one of the least researched Mari dialects. This paper examines a few aspects of time usage in the formally rich and diverse Mari past tense system. From a structural viewpoint, there are four synthetic and two analytic inflectional paradigms, of which 1st and 2nd synthetic past tenses are thereby examined in detail. 1st past tense can usually be found in spoken language, describing occurrences that happened recently. 2nd past tense, however, has a more descriptive, or in spoken language, narrative nature. Aside from these main functions, these two past tenses play an important role in the distinction in terms of evidentiality, i.e. the obligatory morphological marking of the source of information. Mari evidential system is with two choices, which is typical in the languages of the Volga-Kama area. Note that the oppositions of paradigms in Mari past tense system are mainly assigned by evidentiality as a category, between each paradigms there are neither strict distinctions in terms of time agreement, nor in aspectual meaning.

Keywords: mari language, past tense system, past tense functions, evidentiality, Volga-Kama linguistic area

ANASTASIA SAYPASHEVA